

III. ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.232

Іншина А. С.,

канд. юрид. наук, доцент кафедри правознавства
Новокаховського гуманітарного інституту Відкритого
міжнародного Університету розвитку людини «Україна»

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ У ДОКТРИНІ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У статті здійснено аналіз проблем правового регулювання оплати праці, які вчені виділяли за незалежної України. Проведено критику їх позицій. Охарактеризовано позитивні та негативні моменти відповідних наукових підходів.

Ключові слова: ретроспектива, проблеми правового регулювання, оплата праці, заробітна плата, трудове право, працівник.

В статье проведен анализ проблем правового регулирования оплаты труда, которые ученые выделяли в независимой Украине. Проведено критику их позиций. Охарактеризовано положительные и отрицательные моменты соответствующих научных подходов.

Ключевые слова: ретроспектива, проблемы правового регулирования, оплата труда, заработная плата, трудовое право, работник.

In the article the problems of legal regulation of remuneration, which scientists have allocated for independent Ukraine, are analyzed. Criticized their positions. Positive and negative moments of relevant scientific approaches are described.

Keywords: retrospective, problems of legal regulation, wages, salary, labor law, worker.

Постановка проблеми. Україна зі здобуттям незалежності переживала чимало революцій та економічних криз. Все це не дозволило сформуватися стабільній економіці, проте визначило вектор розвитку прав громадян України, зокрема у сфері праці, серед яких основоположним є право на працю та отримання винагороди за неї, що відображено в Основному Законі. Наші співвітчизники з кожним роком здійснюють прогрес з метою забезпечення економічного розвитку та процвітання нашої країни. Крок за кроком проводяться державні заходи, спрямовані на створення належних матеріальних умов праці та гарантування мінімальної заробітної праці на рівні прожиткового мінімуму. Ці показники досі не відповідають потребам кожної людини, проте тенденція до оптимізації даної сфери лише активізується, адже оплата праці виконує стимулюючу функцію для працівників.

Для того, щоб зрозуміти які проблеми правового регулювання оплати праці залишилися невирішеними, потрібно здійснити ретроспективний аналіз наукових досліджень, проведених за останні роки в Україні. Це допоможе зорієнтувати подальші наукові розробки та визначити законодавчі процеси. Від цього залежить не лише ефективність організації праці, але й добробут усієї української нації.

Аналіз дослідження даної проблеми. У тій чи іншій мірі тематиці проблем правового регулювання оплати праці приділяли увагу такі вчені: Н.Б. Болотіна, О.В. Валецька, М.П. Войнаренко, О.М. Ганечко, О.В. Герасименко, М.І. Іншин, Г.А. Капліна, І.І. Копайгора, В.Д. Лагутін, І.І. Парфьонова, Р.Б. Попівняк, С.М. Прилипко, Я.В. Сімутіна, І.Я. Фурик, О.М. Ярошенко та ін. Не применшуючи значення та внеску кожного окремого наукового дослідження, донині не було проведено цільного ретроспективного аналізу дослідження проблем правового регулювання оплати праці у доктрині трудового права України, що й обумовило актуальність нашої статті.

Виклад основного матеріалу. І.І. Копайгора не робила акцент саме на проблемі правового регулювання оплати праці, проте визначила історичну проблему, пов'язану з оплатою праці в Україні зі здобуттям нею незалежності, а саме – невилпатою заробітної плати. Так, вченою зауважено, що проблеми заборгованості по виплаті заробітної плати вперше у незалежній Україні були офіційно зареєстровані в лютому 1994 р., коли було введено звітність по лінії Національного банку України. Станом на 1 лютого 1994 р. заборгованість становила 2239 млрд крб. (за курсом пізніше введеної гривні – 22,39 млн грн.). Протягом 1994 р. сума заборгованості то дещо зменшувалася, то незначно збільшувалася, і досягла на кінець року 2599 млрд крб., що свідчить про застійність цього явища. Найбільш негативні тенденції до різкого зростання заборгованості по заробітній платі виявилися в 1995–1996 рр. Сума заборгованості по заробітній платі в цілому по народному господарству збільшилася в 1995 р. у 16 разів і складала 44720,0 млрд крб., а в 1996 р. – в 5,3 рази і склала на 1 листопада 3251,3 млн грн. [1, с. 154]. Хоч першим недоліком в історії незалежної України було те, що був відсутній Закон України “Про оплату праці” до 1995 р. (діяв однойменний декрет Кабінету Міністрів України [2]), та все ж проблема полягала не лише у відсутності налагодженого механізму реалізації правових положень, а суто самого фінансового забезпечення для виплати заробітних плат працівникам.

Зрештою, з розбудовою нашої країни, а також формуванням законодавства, в тому числі прийняттям Конституції України, поступово встановлювалися чіткі правила щодо правового регулювання оплати праці, а також розвивалася економіка, що дозволило сформуванати певні стандарти у вказаній сфері. Тим не менш, зважаючи на нестабільний стан економіки в країні, проблема заборгованості по виплаті заробітної плати не може бути повністю вирішена.

В. М. Божко був одним із перших у вітчизняній доктрині трудового права, хто досліджував проблеми правового регулювання оплати праці. Так, у 2002 р. дисертантом відзначалося, що розрив між прожитковим мінімумом та

мінімальною заробітною платою постійно зростає, проте в даному випадку проблема полягає саме у визначенні цього мінімального розміру заробітної плати, котрий забезпечував би достатній життєвий рівень [3, с. 16]. При цьому, основний спектр зростання мінімальної заробітної плати відбувся лише при переході з 2016 на 2017 р [4]. Так, якщо 1 грудня 2016 р. мінімальна заробітна плата становила 1600 грн., то уже через місяць її розмір став удвічі більшим.

О. В. Валецькою у 2009 році комплексно досліджено проблематику правового регулювання оплати праці, проте визначенню проблем правового регулювання оплати праці не було приділено належної уваги і воно було розглянуто лиш фрагментарно. В основному зазначилися окремі недоліки законодавства і надавалися законодавчі конструкції щодо внесення відповідних змін до проекту Трудового кодексу України. Основним напрямом вдосконалення правового регулювання оплати праці в сучасних умовах є досягнення оптимального співвідношення між державним та договірним способами регулювання оплати праці. З огляду на соціально-економічний розвиток, зростання інфляції, довготривале існування заборгованості із заробітної плати, безробіття необхідно посилити роль держави у регулюванні оплати праці [5, с. 186]. Нагальною проблемою на той час вченою також було названо необхідність підвищення мінімальної заробітної плати, незважаючи на спірні наслідки, які прогнозують фахівці-економісти. Варто відмітити, що ситуація на нинішній день суттєво змінилась. Так, згідно ст. 8 Закону України “Про Державний бюджет України” [6] мінімальна заробітна плата з 1 січня 2018 р. становить 3723 грн. Для порівняння мінімальна заробітна плата з 1 січня 2009 р. становила 605 грн. Все ж, хоч у 2008 р. розпочалася світова економічна криза, а сьогодні в Україні складна політично-економічна ситуація, проте зміни на краще наступили, адже у співвідношенні з курсом долара мінімальна зарплата зараз становить близько 145 \$ США, тоді як у 2009 р. дорівнювала всього 75 \$ США. Однак, зважаючи на інтенсивні євроінтеграційні процеси, цей рівень мінімальної заробітної плати не є таким, що може забезпечити належний

рівень життя людини.

Г.А. Капліною того ж року у дисертаційній роботі до проблем віднесено більше теоретичні, ніж практичні питання. Так, науковцем звернено увагу на такі: 1) особливості визначення правосуб'єктності учасників правовідносин з відплатності праці; 2) національне трудове законодавство уникає терміну «трудоий колектив», необґрунтовано ігноруючи цю правову категорію; 3) законодавство чітко не визначає суб'єкта колективно-договірних правовідносин на стороні, що протистоїть працівникам [7, с. 144-158]. Як бачимо, ці проблеми стосуються більше понятійно-категоріального апарату і суттєво не впливають на практичний аспект.

На такого ж роду теоретичні проблеми у своїй дисертації лаконічно відмітив І.Я. Фурик: «проблемою колективно-договірного регулювання відносин оплати праці є термінологія» [8, с. 64]

Схожий підхід був і в Я.В. Сімутіної, яка виокремила такі проблеми [9, с. 193]: 1) відсутність чіткого визначення змісту колективно-договірних актів усіх рівнів, що утворює дублювання та суперечність між ними; 2) невизначеність порядку приєднання до всіх колективно-договірних актів всіх рівнів (за винятком локального); 3) невстановлення чіткої послідовності укладення колективно-договірних актів; 4) неконкретизованість заходів відповідальності сторін за невиконання умов колективно-договірних актів тощо.

Суто до практичних проблем оплати праці вчені відносили такі: 1) виплата заробітку на неналежному рівні окремим категоріям працівників, що не відповідає реальному прожитковому мінімуму; 2) відсутність в деяких випадках нормування праці, що є причиною невідповідності між витратами праці та винагородженням за неї; 3) відсутність чіткості визначення стратегії формування оплати праці; 4) невідповідність заробітної плати всім притаманним її функціям (відтворювальній, соціальній, мотиваційній тощо); 5) відсутність зв'язку між оплатою праці і результатами роботи та професійними характеристиками працівників [10, с. 187].

Найбільш повно та об'ємно до визначення проблем правового регулювання оплати праці підійшла О.М. Ганечко, яка найменувала такий перелік: 1) проблема значного розриву між необхідним рівнем заробітної плати в розрізі регіонів, галузей та окремих професій та фактично виплачуваною неконкурентною винагородою; 2) низький рівень мінімальної заробітної плати, що не дозволяє найманим працівникам брати активну участь в економічному житті країни та негативно відображається на економічному розвитку нашої держави; 3) високий рівень приховування заробітної плати або ж її реального розміру від контролюючих органів; 4) відсутність диференціювання гарантій у сфері оплати праці для деяких категорій найманих працівників чи у випадку з виникненням тих чи інших соціально-трудоових ризиків [11, с. 300-301]. Такий підхід найбільш комплексно охоплює проблеми правового регулювання оплати праці не тільки в трудовому, але й в фінансовому, податковому та економічному аспектах.

Окремо варто відмітити, що економісти у свою чергу, зазначали, що проблемами оплати праці є наступні: 1) надто низький рівень номінальної та реальної мінімальних заробітних плат, порівняно із зазначеними показниками розвинутих європейських країн; 2) замороження мінімальних соціальних стандартів, у тому числі і мінімальної заробітної плати, стримування їх подальшого підвищення, незважаючи на значну інфляцію; 3) перевищення темпу зростання споживчих цін, порівняно із темпом зростання номінальної заробітної плати, внаслідок чого купівельна спроможність (реальна заробітна плата) українців знижується; 4) значна диференціація рівня середньої заробітної плати за видами економічної діяльності та регіонами; 5) стрімке падіння середньомісячної заробітної плати в іноземному еквіваленті на тлі масштабної девальвації національної валюти; 6) значні суми заборгованостей із виплат заробітних плат українцям, спричинені системною економічною кризою, уповільненням (припиненням) виробничих процесів на великих і середніх підприємствах України [12, с. 338].

Також відмічалось, що головними причинами загострення проблеми державного регулювання оплати праці є: відсутність

дієвого контролю з боку держави за політикою оплати праці; недосконалість науково-методичного забезпечення процесу регулювання оплати праці; невиконання чинного законодавства [13, с. 268].

Окрім цього, хотілося б зробити акцент ще й на таких проблемах правового регулювання оплати праці: 1) тіньова економіка, що спричиняє до неофіційної виплати заробітної плати; 2) несприятливі умови для ведення підприємницької діяльності, що гальмує реалізацію трудового потенціалу окремих осіб в контексті їх становлення як фізичних осіб-підприємців; 3) фактично не задіяні інші складові структури заробітної плати, окрім основної заробітної плати (надання додаткової заробітної плати й інших заохочувальних та компенсаційних виплат залишається поза увагою роботодавця).

Висновки. На основі вищенаведеного, резюмуємо, що проблеми, які надавалися науковцями, важливі, проте не класифіковані за критеріями, що утворило певну хаотичність у їх сприйнятті та не досліджені у конкретних взаємозв'язках між собою, що робить їх вирішення неможливим.

Таким чином, можна підсумувати, що у доктрині трудового права досі несформовано чіткого механізму вирішення кожного з проблемних питань і не надано концептуальної системи пропозицій для законодавця щодо їх вирішення. Це обумовлює потребу активнішого залучення наукової спільноти до даної проблематики, а також вивчення позитивного зарубіжного досвіду як розвинутих країн пострадянського простору, так і країн Європейського Союзу.

Література:

1. Копайгора І.І. Законодавство про оплату праці в Україні другої половини XIX-XX ст. (історико-правове дослідження) дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2006. 216 с.
2. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1995 р. № 17. Стаття 121.
3. Божко В. М. Колективно-договірне регулювання заробітної плати: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. Х., 2001. 203 с.

4. Мінімальна заробітна плата // URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/> (дата звернення: 02.05.2018)

5. Валецька О.В. Правове регулювання оплати праці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Валецька Оксана Валеріївна. Луганськ, 2009. 220 с.

6. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2018 р. № 3-4. С. 5. Ст. 26.

7. Капліна Г.А. Проблеми правового регулювання оплати праці в ринкових умовах України і шляхи їх вдосконалення: дис... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Г.А. Капліна ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2009. 201 с.

8. Фурик І.Я. Договірне регулювання оплати праці за трудовим правом України: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / І.Я. Фурик. К., 2015. 186 с.

9. Сімутіна Я. В. Методи регулювання заробітної плати на сучасному етапі (правові проблеми) : дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Київський ун-т права НАН України. К., 2006. 210 с.

10. Голосніченко Д.І., Довжик А.М. Оплата праці: проблеми та шляхи вирішення // ВІСНИК НГУУ «КП». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 3/4 (23/24) 2014. С. 185-189.

11. Ганечко О.М. Теоретичні та практичні проблеми правовідносин у сфері оплати праці в Україні: монографія. Харків: Константа, 2018. 392 с.

12. Базалійська Н.П., Кравець С.А. Сучасні проблеми оплати праці в Україні в умовах кризи національної економіки // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, 2015. Вип. 27. С. 332-340.

13. Попівняк Р.Б. Аналіз співвідношення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму / Р.Б. Попівняк // Інноваційна економіка. 2011. № 3. С. 266-269.